

компетентності у процесі вивчення об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у шкільних географічних курсах потребує ґрунтовного фахового дослідження.

Список використаних джерел

1. Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
2. Електронні версії підручників. 6 клас. Природнича освітня галузь. Географія. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/6-klas-n-prirodniicha-osvtnya-galuz/geografya/>
3. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
4. Назаренко Т. Г., Нехомяж О. С. Всесвітня спадщина ЮНЕСКО : навчальна програма. Київ : Педагогічна думка, 2020. 15 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/vsesvitnya-spadshchyna-yunesko.pdf>

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Є. В. Копилець

poltour75@gmail.com

І. А. Ярська-Петрусь

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Для розвитку педагогічної науки упродовж останніх десятиліть характерна, з-поміж іншого, її стрімка аксіологізація. Більшість дослідників дійшли згоди у тому, що термін «цінність» указує на значущість певних явищ дійсності. До особливостей вживання терміну «цінність» в освітній царині, виражених на рівні тенденцій, можна віднести фактичне пов'язування цінностей лише з позитивною значущістю явищ дійсності, акцент на суб'єктних цінностях – на критеріях та способах з'ясування значущості, які служать орієнтирами людської діяльності, оперування переважно духовними, а надто моральними цінностями, увагу до особистісних цінностей вихованців [3].

У значній кількості наукових праць як в Україні, так і за кордоном, вживається термін «екологічні цінності». Проте тлумачення його відчутно різняться. Свого часу Є. Копилецем здійснено аналіз основних підходів до проблеми, щоб визначити потенціал використання поняття «екологічні цінності» в теорії екологічного виховання та освітнього процесу з географії [2; 5].

Автором з'ясовано, що в дослідженнях В. Абрамова, Л. Морозової, Т. Єфіменко передусім актуалізується значення екологічності як забезпечення умов існування (в цьому випадку людини і людства) в довкіллі. Категорія цінності тут зближується з біологічним поняттям цінності чинників навколишнього середовища. Відповідно, суттєву частину ціннісної

номенклатури складають предметні вартості – природа в цілому, повітря, вода, природні речовини як матеріали тощо. Навіть низку цінностей суспільного характеру наведено саме в контексті забезпечення існування людини як особливої біосоціокультурної істоти. Розуміння екологічних цінностей передусім як тих, що безпосередньо, матеріально забезпечують людське існування, характерне і для низки зарубіжних науковців.

О. Вишневський, розглядаючи відносини людини і природи у єдності ставлення людини до власної природи (до свого тіла) та до природи-довкілля, включає до орієнтовного Кодексу цінностей сучасного українського виховання групу валео-екологічних цінностей. Власне екологічними з-поміж них є: самоусвідомлення і переживання своєї єдності з Природою; любов і дбайливе ставлення до всього живого на Землі; відчуття краси природи як Божого творіння; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою в довкіллі; дбайливе і економне ставлення до природних ресурсів та національних багатств; збалансованість раціоналістично-наукового, утилітарного, і духовного начал у господарському ставленні до природи; оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі; участь у природоохоронній діяльності, прихильність до руху «зелених»; охорона краси довкілля, відраза до господарського і побутового нехлюйства.

До системи цінностей у розробленій М. Боришевським моделі зрілої особистості-громадянина також уключено підсистему екологічних цінностей. Проте він не наводить переліку екологічних цінностей, даючи загальну характеристику відповідного ставлення людини до довкілля. Як зазначає М. Боришевський, екологічна вихованість репрезентується глибоким усвідомленням виняткового значення природного середовища в житті, бережливим, відповідальним ставленням до природи, розвиненою потребою захищати її від небезпечних впливів. Вона виявляється також у здатності до естетичного сприймання природних явищ, усвідомленні їх позитивного впливу на почуття і на світосприймання загалом, відчутті себе часткою природи. У свою чергу, екологічна вихованість є однією з найвагоміших особистісних цінностей. На відміну від О. Вишневського, М. Боришевський розглядає валеологічні цінності окремо від екологічних.

У науковому доробку Н. Пустовіт екологічними цінностями постулюються цінності, що регулюють взаємодію людини з природою відповідно до ідей сталого розвитку, забезпечують рівновагу між споживанням і самовідновленням природи. Автором також підкреслено, що запорукою високого рівня екологічної культури є визнання самоцінності природи безвідносно до утилітарного значення останньої для людини.

У царині психологічної науки екологічні цінності охарактеризовано О. Білоусом. Вивчаючи психологічні характеристики екологічності свідомості особистості, він досліджував за методикою М. Рокича місце екологічних вартостей у системі ціннісних орієнтацій, характерних для різних професійних груп. Використавши метод експертної оцінки, О. Білоус вивів формулювання термінальної екологічної цінності «гармонія з природою» – досягнення духовної і фізичної єдності з зовнішнім світом та інструментальної екологічної

цінності «екологічність», що витлумачується як любов до природи, здатність відчувати і розуміти навколишній світ, турбота про рослини і тварин.

Розглянуті психолого-педагогічні праці акцентують увагу на представленості цінностей у свідомості особистості; мова йде насамперед про духовні моральні цінності, які мають спонукати людину співвідносити свої потреби з необхідністю збереження природи, а також про цінності, що уособлюють відповідно спрямовану діяльність. Розробка їхньої номенклатури дає змогу конкретизувати виховні завдання. Якщо ж для дослідження достатньо в цілому охарактеризувати екологічну спрямованість особистості, перелік екологічних вартостей не деталізують.

Прикладом досліджень, де екологічні цінності подано як єдиний масив без внутрішньої диференціації, є доробок В. Скребця. Психолог характеризував екологічну спрямованість особистості через співвідношення групи її екологічних цінностей із іншими групами цінностей (соціальними, моральними, я-цінностями) та поєднання у свідомості екопсихологічних диспозицій – певних планів поведінки, способів дій стосовно тих чи інших екологічно значущих цінностей. У випадку їхньої вираженості ці диспозиції трактуються як ціннісні орієнтації. Розуміючи екологічність свідомості як її ціннісну спрямованість екологічним змістом, В. Скребець вважає єдиною базовою основою еконормативної (раціональної, доцільної стосовно довкілля) поведінки колаборативну екодиспозицію, в основі якої розуміння активного ества і живої сутності природи. На його думку, саме така орієнтація спонукає людину до стримування антропогенного тиску на природу, узгодженості власних рішень і дій з природними закономірностями задля забезпечення балансу і гармонії в довкіллі.

У низці праць із філософії та психології екологічні цінності не виділяються окремо, а інтегровані в інші групи вартостей. Зокрема, це характерно для досліджень О. Висоцької, Т. Гардашук, В. Крисаченка та М. Хилька.

Варто окремо відзначити поширення у педагогічній царині критичного ставлення до антропоцентризму як принципу, що визначає ціннісне сприйняття природи. Так, Г. Пустовіт констатує, що принцип антропоцентризму, для якого характерне визнання людини вищою і абсолютною цінністю, а природи людською власністю, загрожує подальшому існуванню цивілізації. Тож необхідно створити нову систему морально-духовних цінностей суспільства, яка б сприяла спрямуванню людства у площину «природних пріоритетів». За А. Степанюк, шкільну біологічну освіту слід переорієнтувати з антропоцентризму на біоцентризм, який визнає найвищою цінністю життя всього живого та кожного представника розмаїття живих істот.

З позицій Л. Лук'янової, формування ставлення особистості до природи як до самодостатньої цінності належить до пріоритетних завдань сучасної екологічної освіти. Конкретизуючи основні положення теорії особистісно зорієнтованого виховання стосовно екологічного виховання, Н. Пустовіт доходить висновку, що воно ґрунтується на розумінні людини і природи як рівнозначних цінностей, передбачає «усвідомлення цінності будь-якого прояву Життя, будь-якого прояву існування Природи як основи існування кожної

окремої людини і цивілізації загалом» [7, с. 59].

Зрештою, в значному масиві праць із соціальної філософії, екологічної етики, екологічної психології, екології в її широкому розумінні містяться характеристики світоглядних позицій, типів екологічної свідомості, концепцій взаємодії з природою, в яких цінності та ціннісні орієнтації, в тому числі екологічні, наявні імпліцитно. Те ж саме простежується у багатьох педагогічних дослідженнях, у яких розробляється зміст освіти загалом і екологічного виховання зокрема. Прикладом може бути розробка концепцій ноосфери та ноосферної освіти, ідеї коеволюції (гармонійного, взаємно узгодженого розвитку) людства й природи.

Проаналізувавши існуючі підходи до тлумачення екологічних цінностей, Є. Копилець трактує екологічні цінності як об'єкти довілля в рамках соціального буття людини, що є першорядно значущими для існування людини й людства, явища суспільної свідомості, що втілюють ідеал екологічно доцільної взаємодії людства з навколишнім середовищем і засоби наближення до нього, та відповідну діяльність, до якої їх залучено [2].

Це визначення стосується й об'єктних, і суб'єктних екологічних цінностей. Але специфіка педагогічного процесу зумовлює увагу насамперед до суб'єктної складової масиву екологічних цінностей, що дає змогу перевести в аксіологічну площину мету і завдання екологічного виховання, та до детермінованої екологічними цінностями діяльності як засобу виховання.

Оскільки відношення до природи виникає й реалізується в межах соціального буття, воно нерозривно пов'язане зі сферою духовних цінностей у цілому. Однак серед суб'єктних цінностей є й власне екологічні. Для сучасності це насамперед ідея гармонійного, спільного розвитку людства і природи та гармонія з природою як особистісна цінність. Протиприродно було б не акцентувати увагу на цінності людини, людського життя. Та водночас у рамках концепції коеволюції надзвичайно продуктивним здається визнання універсальної цінності природи. Варто відзначити, що й гармонійне співіснування з природою, гармонійний розвиток, і сприйняття природи як універсальної цінності є офіційними орієнтирами, зафіксованими в Концепції екологічної освіти України.

Серед шкільних предметів, завданням яких є забезпечення екологічного виховання підростаючого покоління, особливе місце належить географії. Поєднуючи в собі ознаки природознавчих та суспільних дисциплін, вона надає унікальну можливість пізнання природи, населення і господарства у комплексі їх різнобічних взаємозв'язків, відіграє провідну роль у висвітленні більшості аспектів глобальної екологічної проблеми.

Державним стандартом базової середньої освіти актуалізується увага до проблеми екологічного виховання школярів у процесі вивчення географії, адже метою природничої освітньої галузі цей документ називає формування особистості учня, який, зокрема, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем.

В окресленому Державним стандартом базової середньої освіти компетентнісному потенціалі природничої освітньої галузі як складові екологічної компетентності (компонент «ставлення») фігурують усвідомлення важливості раціонального природокористування, оцінювання власних дій у природі з позицій безпеки життєдіяльності, етичних норм і принципів сталого розвитку суспільства, цінування розмаїття природи, визнання життя як найвищої цінності [1].

Міністерством освіти і науки України рекомендовано дві модельні навчальні програми «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти [6]. За модельною навчальною програмою, яку уклали С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко, Т. Г. Гільберг та Л. М. Даценко, метою курсів географії в 6-9 класах є особистісний розвиток учнів / учениць на основі формування цілісного сприйняття світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює, зокрема, ціннісні орієнтації в різних сферах взаємодії людини й природи. Відповідно до визначеної мети передбачено реалізувати низку завдань, в тому числі розвивати ціннісне ставлення до природи та її пізнання, створити умови для становлення екологічно грамотної особистості, виховувати екологічну культуру, повагу до природних цінностей різних регіонів і країн світу, формувати здатність і готовність до використання географічних знань і вмінь у повсякденному житті для соціально відповідальної поведінки в навколишньому середовищі, його збереження, самостійного оцінювання рівня впливу людини на природу, безпеки довкілля як сфери життєдіяльності людини тощо.

У модельній навчальній програмі, авторами якої є С. П. Запотоцький, Г. І. Карпюк, Р. В. Гладковський, А. І. Довгань та ін., постульовано значну увагу до екологічного принципу навчання. Серед завдань, на реалізацію яких спрямована програма, – формування здатності й готовності до використання географічних знань і вмінь у повсякденному житті для соціально відповідальної поведінки у навколишньому середовищі, його збереження, самостійного оцінювання рівня впливу людини на природу, безпеки довкілля як сфери життєдіяльності людини, виховання екологічної культури, поваги до природних цінностей різних регіонів і країн світу, формування системи цінностей, обачливої екологічної поведінки тощо.

Таким чином, обидві модельні навчальні програми декларують увагу до цінностей екологічного спектру. Та водночас у першій із проаналізованих програм екологічна компетентність розкрита виключно через відповідні уміння, без ставлення. У другій програмі компонент «ставлення» екологічної компетентності представлений у меншому обсязі, ніж для природничої галузі в цілому відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, зокрема, у ньому відсутні цінування розмаїття природи, визнання життя як найвищої цінності.

Побіжне порівняння організації вивчення у 6 класі біосфери та природних комплексів за модельними навчальними програмами з географії засвідчило, що перша програма більшою мірою орієнтує на позитивне емоційне сприйняття об'єктів біосфери; у другій програмі більше виражений ресурсно-практичний

підхід, хоча його і не зведено до вузько-утилітарного. Така тенденція характерна і для вивчення природних комплексів [4].

Отже, для того, щоб скласти уявлення про реальну спрямованість навчання географії в контексті реформи «Нова українська школа» на формування екологічних цінностей, необхідно ретельно проаналізувати не лише модельні навчальні програми, а й відповідне навчально-методичне забезпечення: підручники, навчальні посібники, методичні публікації. Окреслена проблема є перспективною для подальших ґрунтовних досліджень.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n183>

2. Копилець Є. В. До використання поняття «екологічні цінності» в теорії екологічного виховання. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Сипченка. Слов'янськ : СДПУ, 2008. Вип. ХІІ. С. 232-240.

3. Копилець Є. В. Особливості використання понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» у педагогічній науці. *Постметодика*. 2013. № 5. С. 43-47.

4. Копилець Є. В., Стобород Н. С. Проблема вивчення біосфери та природних комплексів у шкільному курсі географії 6 класу за модельними програмами Нової української школи. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій* : матеріали VII Міжнарод. наук.-пр. інтернет-конф., м. Слов'янськ, м. Дніпро, 06–07 грудня 2023 року / відповід. ред. О. Хвасцевська. Слов'янськ, 2023. С. 106-109.

5. Копилець Є. В. Співвідношення екологічних та валеологічних цінностей у вихованні. *Навколишнє середовище і здоров'я людини* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-пр. семінару, 18-19 вересня 2008 р. Полтава : Друкарська майстерня, 2009. С. 206-211.

6. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

7. Пустовіт Н. О. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків. *Наукові записки [Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського]*. Серія: педагогіка і психологія. Вінниця : РВВ ДП «Державна картографічна фабрика», 2001. Вип. 5. С. 59-62.

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

К. В. Савицька

ksusavitskaya@gmail.com

*кафедра географії Дніпровського національного
університету ім. Олесь Гончара, м. Дніпро*

Трансформаційні процеси в українському суспільстві вплинули на реформування різних галузей, в тому числі і освітньої. З 2017 року в Україні впроваджена реформа освіти, яка отримала назву Нова українська школа (НУШ). Метою НУШ визначено створення такого освітнього середовища, в якому учням буде приємно навчатися та отримувати знання та навички, які